

Special Sandwich

Pesach #2

KOREKH

A ka-zayit of the third mazzah and a ka-zayit of the maror, which is dipped in haroset, are combined like a sandwich. Some do not dip it in the haroset.

In remembrance of the Temple, according to Hillel. Thus did Hillel do at the time of the Temple: He would combine the Passover lamb, mazzah and maror and eat them together, as it said: "They shall eat it with mazzah and bitter herbs."

נוטלים כזית מהמצה התחתונה וכזית מרור, וכורכם יחד וטובלים בחרוסת (מחבר סי' תע"ה ס"א) ויש נוהגים שלא לטובלו (רמ"א שם), ואומר:

זָכַר לְמִקְדָּשׁ כְּהִלֵּל: כֵּן עָשָׂה הַלֵּל בְּזִמְנוֹ שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קַיָּם. הֵיכָה נֹרֵף (פֶּסַח) מִצָּה וּמְרוֹר וְאוֹכֵל בְּיַחַד, לְקַיָּם מֵה שְׁנֵאמַר: עַל-מִצְוֹת וּמְרוֹרִים יֵאָכְלוּהוּ: (במדבר ט', י"א)

ואוכלים בהסיבת שמאל

2

The Talmud (*Pesahim* 115a) presents a dispute between Hillel and the Rabbis as to the proper method for eating the mazzah and the maror at the Seder. Hillel requires *Korekh* and is of the view that in the time of the Temple the mazzah and maror were required to be wrapped and eaten together. There are two opinions as to the position of the Rabbis: either that the mazzah and maror must be eaten separately or that they may be eaten either separately or together. The Gemara concludes that nowadays, since it has not been established whether the halakhah follows Hillel or the Rabbis, one should first eat the mazzah separately with a berakhah and then eat the maror separately with a berakhah; then one should wrap them and eat them together without a berakhah as a remembrance to the Temple according to Hillel.

There is a difference of opinion between *Tosafot* and Rambam as to how *Korekh* is to be understood now that the Temple does not exist. According to *Tosafot*, since there is doubt whether the halakhah follows the Rabbis or

Hillel, we follow both opinions, eating the mazzah and maror separately in accordance with the view of the Rabbis and eating them together as Hillel posits. According to Hillel, the Gemara cites *zekher le-mikdash* as Hillel's "sandwich" consisted of mazzah, maror, and Pesah. Nowadays, when we do not have the korban Pesah, the mazzah in *Korekh* serves a dual role, as the mazzah itself and also to remind us of the korban Pesah. Because *Korekh* is eaten as a result of a doubt as to whether the halakhah follows Hillel or the Rabbis, no berakhah is recited.

Unlike *Tosafot*, Rambam is of the view that the directive of *Korekh zekher le-mikdash* is not related to the fulfillment of the mitzvah of mazzah and is not an expression of Hillel's position as to the manner in which the mitzvah of mazzah is to be fulfilled. Rambam (*Hilkhot Hamez u-Mazzah* 8:6) states that in the time of the Temple one was permitted to eat the mazzah and maror either together or separately. From this statement, it is apparent that Rambam accepted the position of the Rabbis that once one has eaten the mazzah and maror independently, one has definitely fulfilled the mitzvah of mazzah and maror. According to Rambam, *Korekh* is a new rabbinic directive that was established as a remembrance of the korban Pesah and is not a fulfillment of the mitzvot of mazzah and maror. Consistent with this view, Rambam (*Hilkhot Hamez u-Mazzah* 8:8) refers to *Korekh* as a remembrance to the Temple, but does not cite it as a fulfillment of the position of Hillel. The Gemara's statement that we do not recite a berakhah on the *Korekh* is not, as *Tosafot* understood, because of a doubt, but rather that fundamentally the berakhah does not relate to *Korekh*, because it is not a fulfillment of the mitzvah of mazzah and maror, but only a symbolic remembrance of korban Pesah, and thus not susceptible to berakhah.

This conceptual argument results in the following practical difference. According to Rambam, because the mitzvah of *Korekh* is an independent commemoration and is unrelated to the fulfillment of the mitzvot of mazzah and

46

maror, one is permitted to speak or interrupt between the berakhot over the mazzah and maror and *Korekh*. According to *Tosafot*, however, since *Korekh* constitutes a manner of fulfilling the mitzvah of mazzah and maror, and should therefore be included in the berakhah on the mazzah and maror, one should not speak or interrupt from the time one recites the berakhah on the mazzah until after the completion of *Korekh*. The *Shulhan Arukh* (*Orah Hayyim* 475:1) rules that one should be stringent and not speak or interrupt from the time of the berakhah on the mazzah until the completion of *Korekh*. *Be'ur Halakhah* (*Orah Hayyim* 475, s.v. ve-omer) adds that one should not recite *zekher le-mikdash ke-Hillel* before eating the *Korekh* since this, too, is considered an interruption.

(Reshimot)

137 DARKNESS TO DESTINY

R. Bernstein

Korech: Hillel — Then and Now

The words that the Torah uses regarding the mitzvah of eating the Pesach offering, matzah, and maror are: *על מרורים יאכלוהו, על צלי אש ומצות, על מרורים יאכלוהו — roasted over the fire and matzos, with bitter herbs they shall eat it.*¹⁸⁹ There exists a dispute among the Rabbis of the Mishnah as to how to understand the word *יאכלוהו* — they shall eat it. Hillel understands that the word applies to the collection of these three foods, i.e., that they should be eaten as one, as a korech — sandwich. The Sages, however, understand that the reference is to each and every one of the foods, i.e., they are to be eaten separately.¹⁹⁰

Although we follow both practices, we preface eating the korech by referring to Hillel's approach as *זכר למקדש* — a commemoration of the Temple. This is because in the absence of the Temple, even Hillel concurs that the matzah and maror should be eaten separately. The reason for this is that the verse only requires eating matzah and maror together in conjunction with the Pesach offering. If there is no Pesach offering, there is no mitzvah to eat them together.

Additionally, the maror can only be eaten together with the matzah when they

are both mitzvos on a Torah level, as is the case during Temple times. Without the Temple, the mitzvah of maror is a rabbinic obligation, and therefore should not be eaten together with the matzah, which is a Torah obligation in all times.¹⁹¹

It says: "They shall eat it together with matzos and maror"

6

Sandwiching Together Past and Future

It is interesting to note that the words that we cite as the basis for Hillel's position do not come from the mitzvah of the Pesach offering on Pesach itself. There, the Torah's words are: *על מרורים יאכלוהו, על צלי אש ומצות, על מרורים יאכלוהו — roasted over the fire and matzos, with maror they shall eat it.*¹⁹² The expression we use is actually from Pesach Sheni,¹⁹³ the opportunity that the Torah provides for one who was not able to bring the offering on Pesach itself. Why do we "pass

over" the reference to the actual Pesach?

כמה מצוות הלילה יש בהם זכר לעצור הגלות, וגם להגאולה
הנה מבואר בפסחים (קיד): שעיקר ענין טיבול הכרפס הוא כי היכי דליהוי
היכרא לתינוקות, שעושין כן להכירא כדי שישאלו התינוקות.

אמנם הטעם שבחרו חז"ל לעשות היכר דוקא באופן זה הוא משום
דטיבול יש בו מעשה של חירות, שדרך בני חורין ומפונקים לאכול
אכילתם על ידי טיבול, וכמו שפי' האברבנאל את שאלת הבן בה"מה
נשתנה, שעושין שני דברים זכר לחרות - הסיבה וטבילה, ושני דברים
זכר לעינוי מצרים - מרור ומצה.

אמנם אף שיש באכילת כרפס משום הנהגת חירות, מצינו שיש בה גם
ענין של זכרון השיעבוד, שהרי כתב המשנה ברורה (סי' תע"ג ס"ק
י"ט) וז"ל, ובחרו לכתחלה במין זה שהוא נוטריקון ס' פרך כלומר ס'
רבוא עבדו עבודת פרך, עכ"ל.

גם טבילת הכרפס במי מלח באה להזכיר צרת השיעבוד, כמו שכתבו
המפרשים שהוא זכר להדמעות שירדו מישראל במצרים מחמת
הצרות.

וכל זה צריך ביאור, דנראים כדברים הפכיים, שהרי מצד אחד טיבול
הכרפס הוא דרך חירות, זכר לגאולתנו שיצאנו מעבודת לחירות,
ומצד שני הוא זכר לעבודת פרך של ס' רבוא, ולהדמעות שירדו מעיניהם,
של ישראל במצרים, ומהו הענין לזכור הצער שעבר עלינו בשעה שאנו
באים לשמוח על גאולתנו וחרותנו.

ובענין זה יש להעיר בענין הד' כוֹסות שבלי ספק הם זכר לחירות, כמו
שאמרו בפסחים (קיד): ארבע כסי תיקנו רבנן דרך חירות, ועב"ז
מצינו גם בהם זכר להצרות שבגלות, דאיתא בשו"ע (סי' תע"ב סעיף י"א)
וז"ל, מצוה לכתחילה לחזור אחר יין אדום, עכ"ל. וכתב המשנה ברורה
(ס"ק ל"ח) וז"ל, דכתיב אל תרא יין כי יתאדם אלמא דהאדמימות הוא
מעלה וחשיבות ועוד זכר לדם שהיה פרעה שוחט בני ישראל, עכ"ל.
הרי שאותו יין שבא לזכור החירות והגאולה יש בו רמז גם לצרת הגלות
- דם שהיה פרעה שוחט ילדי ישראל.

ובאמת יש להקשות כן בעיקר מצות מצה, שהרי כתוב בפרשת ראה
(ט"ז, ג) לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות
לחם עני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים למען תזכר את יום צאתך מארץ
מצרים כל ימי חיך. וביאר הרמב"ן (שם, ג) וז"ל, ובאר בכאן דברים
רבים, כי הזכיר במצה שתהיה לחם עני, להגיד כי צוה לזכור שיצאו
בחפזון, והיא עני זכר כי היו במצרים בלחם צר ומים לחץ, והנה תרמוז
לשני דברים וכן אמרו הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא
דמצרים, עכ"ל. הרי מבואר דהמצה באה לזכר שני דברים, לזכר זמן
הגאולה שיצאו אז בחפזון, וזכר להלחם צר שהיו אוכלין כשהיו תחת
סבלות מצרים. וגם זה צריך עיון שזוכרים שני ענינים הפכיים במצוה
אחת.

ביאור הלבנת הספיר שהראה הקב"ה בשעת מתן תורה

ונראה דכדי להבין ענין זה על בוריו, כדאי להקדים יסוד אחד מהג"ר
שמחזה זיסל וצ"ל. בפרשת משפטים (כ"ד, י) כתיב, ותחת רגלינו
כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטוהר. וכתב שם רש"י וז"ל, כמעשה

ויש להתבונן בשיטתו של הלל, כיצד
יתכן לכוון כאחד את המרור עם
הפסח והמצה, הרי המרור נאכל "על שום
שמררו המצרים את חיי אבותינו במצרים",
היינו שהוא זכר לקושי השעבוד, ואילו
הפסח והמצה הם זכר לגאולה ויציאת
מצרים - הפסח נאכל "על שום שפסח
הקדוש ברוך הוא על בתי אבותינו
במצרים", והמצה נאכלת "על שום שלא
הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ, עד
שנגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקדוש
ברוך הוא וגאלם".

ואם כן קשה, כיצד אפשר לכוון ולאכול
ביחד את המרור עם הפסח והמצה,
הרי התוכן הפנימי של מצוות אלו הם ב'
הפכים מהקצה אל הקצה!

עוד צריך עיון מה שאמרו חז"ל (פסחים
קכ). שמצות אכילת מרור מדאורייתא
היא רק בזמן שבית המקדש היה קיים -
כאשר הוא בא ביחד עם הקרבן פסח. ויש
להבין מדוע תלויה מצות אכילת מרור
בקרבן פסח ובאכילת המצה.

8 אוצר מפרשי ההגדה

שכתב בטעם אמירה זו "להודיע לכל
המסובין שאינו מוסיף על מצוה, רק שאוכל
הכריכה משום ספק, דילמא הלכה כבית
הלל".

כתב המרדכי: "ומן הדין היה לנו
לעשות הכריכה לבטוף של הסעודה, כדרך
שהיו אוכלין הפסח על מצות ומרורים
לאחר הסעודה, אלא הואיל והתחיל במצות

מצה ומרור בתחלת הסעודה הולך וגומר כל
מצותו וכו' אמנם זכר לפסח אוכלין
האפיקומן אחר כל אכילה".

9 אוצרות ההגדה מצות הכריכה

מתי אכל הלל את הכריכה

מנהג העולם לאכול את הכריכה מיד לאחר שאוכלים
את המצה ומרור לחוד, וקודם הסעודה [שלחן
עורר]. ודנו המפרשים, איך נהג הלל בזמן שבית המקדש
היה קיים.

ה"ן (פסחים קטו. ד"ה מאן) כתב, שהלל היה יוצא ידי
חובת אכילת מצה ומרור במה שאכל יחד עם
הפסח, ובודאי לא אכל מהם עד סוף הסעודה שאכלם
עם הפסח שנאכל על השובע. אבל בתחילת הסעודה
אכל מצה עשירה שאין יוצאים בה ידי חובה.

12a

Shulchan Orech: A Full Hallel

There is no better way of expressing the unique nature of the festive meal on Seder night than to remind ourselves that we are actually *in the middle of Hallel*. We recited the first two paragraphs before the meal, and will recite the rest afterwards. In any other situation where we recite *Hallel*, we do not interrupt in the middle for anything, much less a full repast!

*This highlights the fact that the celebratory meal itself is an expression of our gratitude and praise towards Hashem for delivering us from Egypt and taking us to be His People. Hence, it is not considered to be an interruption between the two halves of *Hallel*, rather it is *part of it!*¹⁹⁵ Understanding this part of the Seder in this way will certainly add an entirely new dimension to this very special meal, and hopefully generate an atmosphere that reflects its unique nature.

[239] The Novominsk Haggadah

15

From the fact that this *siman* is included in the *Simanei Leil Ha-Seder*, we can learn that the meal on this night takes on deeper significance than a regular *seudas Yom Tov*. In the most basic sense this implies that the foods eaten are part of the Seder, and as such one who eats this meal in a reclining position is praiseworthy, as Rambam says (*Hilchos Chameitz U'Matzah* 7:8).

Taking this a step further, there is a more profound message we can learn. A significant portion of the Seder revolves around the table. Many even refer to it as "the Seder table." At the beginning of *Maggid* we mention that Chazal learn from the words *בַּעֲבוּרָהּ*, because of this (*Shemos* 13:8), that the mitzvah of *sippur Yetzias Mitzrayim* applies only when matzah and maror lie before you. The *Mechilla* on that *pasuk* adds one more detail: *בְּשִׁעֲרָהּ* *שֶׁיֵשׁ* *מִצַּח וּמְרוֹר מְנַחִים לְפָנֶיךָ עַל הַשֻּׁלְחָן*, *When you have matzah and maror before you on the table*. By fulfilling all the mitzvos of this night, we have sanctified the table with a *kedushah* that permeates even the seemingly mundane. Our table has been uplifted to be *עַל הַשֻּׁלְחָן* *זֶה הַשֻּׁלְחָן* *לְפָנֶיךָ*, *This is the table that is before Hashem* (*Yechezkel* 41:22). On this night, we are transformed to a realm of *kedushah* similar to that which our forefathers experienced while eating the Korban

Pesach in Yerushalayim. We are sitting and eating *before Hashem*; this *seudah* is satiated with the *kedushah* of all the mitzvos we have performed.

It is worthwhile to quote the words of the Shelah HaKadosh, which should inspire us to eat this meal with the proper conduct: *One should envision himself as if he were eating a spiritual seudah, similar to that which Yaakov served his father Yitzchak, and representative of the seudah of Livyason. Keeping this in mind will certainly persuade one to sit with his family and eat as one does before a king, with kedushah and purity. There should be no idle banter, only talk regarding Hashem and the nissim of Yetzias Mitzrayim.*

Halevai, if only we would merit to feel this.

שכלו המצרים, וכן הלאה עד היציאה מהגלות.

ועל ידי סיפור הצרות וקושי השעבוד, עד להשלמת סיפור הגאולה, עולה ומתבהר שכל היסורים לא היו לריק חס ושלום, אלא היו צירוף ובירור של נשמת ישראל בכור הברזל, וממילא מובן שכל היסורים והגזירות היו חלק מדרך יצירת האומה הישראלית.

וזוה עומק המשמעות של סיפור יציאת מצרים - לחבר ולאחד את כל הפרטים למעשה אחד ארוך, ובכך מקבלים הבנה כללית ומרוממת על כל קושי השעבוד והיסורים.

לבנת הספיר. היא היתה לפניו בשעת השיעבוד לזכור צרתן של ישראל שהיו משועבדים במעשה לבנים, ובעצם השמים לטוהר. משנגאלו היה אור וחודו לפניו. ובעצם. כתרגומו, לשון מראה. לטהר. לשון ברור וצלול, עכ"ל.

בעת מתן תורה שהיה הזמן של שמחה חדוה ואור לפני ה', הראה הקב"ה גם לבנה שהיתה לפניו בשעת השיעבוד לזכור צרתם של ישראל שהיו משועבדים במעשה לבנים. וצריכים לבאר מה היה הענין לזכור צרתם של ישראל בשעת מתן תורה.

וכתב על זה הג"ר שמחה זיסל זצ"ל (חכמה ומוסר מאמר א') ביאור נפלא וז"ל, ידוע מאמר החכם "הצער והעונג משולבים זה בזה." פי' אחרי הצער כשיבוא העונג, העונג רב ועצום מאוד, יותר מאלו לא היה לו צער מקודם. והנה כשראו כעצם השמים לטוהר והיה כבר כשנגאלו, ולמה ראו אז לבנת הספיר לזכור צרתן של ישראל. אלא הנראה כביכול היה לפניו לבנת הספיר נגד עצם השמים לטהר, להגדיל כביכול השמחה זה כנגד זה, אף שהוא יתברך אינו צריך לזה אך להודיע חבתו לעם סגולתו וגם להודיע גודל החיוב של נושא בעול עם חברו להצטער בצרתו לשמוח בשמחתו, עכ"ל.

הרי מבואר דזכירת הצער שעבר בשעת השמחה של הישועה, הוא אופן של הגדלת שמחת הישועה, דערכך השמחה אצל האדם הוא כפי הצער שהיה לו קודם לה. ולכן בשעת מעמד הר סיני שהיה זמן שמחה וחודו ותכלית כל היציאה ממצרים וכל הבריאה, רצה הקב"ה כביכול להגדיל השמחה, ולזכור איך היו לפניו זה מוטלים בצרה במצרים בשיעבוד של מעשה לבנים, ובוה תגדל עוד לפנייהם השמחה של מתן תורה"ו.

ובזה יתבאר מה שאמרו במשנה פסחים (קטז.) מתחיל בגנות ומסיים בשבח, דההתחלה בגנות תכליתה היא להגדיל השבח, שגודל השבח הוא לפי הצער שיצאו ממנו.

ובזה יובנו כל הנהגות ליל הסדר, שביחד עם מה ששמחים על גאולתנו והזירותנו, זוכרים גם מה שהיינו קודם לכן בצרות גדולות, ס' רבוא עבודת פרך, דמעות מהצרות, לחם צר, ילדי בני ישראל נשחטים לדם, שזכרון כל דברים אלו אינו כדי להצטער על הצרות שעברו עלינו ולהתאבל עליהם, אלא אדרבה לזכור הצער שעבר כדי להגדיל שמחתנו על גאולתנו, איך יצאנו מאפילה לאור גדול, ולהכיר טוב ה' במלואו, מזה לבא להודות ולהלל לה' בשלימות על גאולתנו ופדות נפשנו.

גני דכתיב טפול

16a

וזוה עומק מצות 'סיפור' יציאת מצרים, שאין מדברים רק על היציאה מהגלות, אלא מתחילים לספר מתחילת השעבוד. מספרים את כל הפרטים של הצרות, כמו שרואים בתחילת ההגדה, שמספרים את כל הצרות והיסורים שעברו בני ישראל במצרים, וכמו שאמרו חז"ל (פסחים קטז.) "מתחיל בגנות", ומפרטים את לשון הפסוק "וירעו אתנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה" (דברים כו ה), ומבארים כל חיבה וחיבה, לאיזה פרט של סבל ויסורים שעברו בני ישראל היא מרמת. ואחר כך מספרים איך התחילה גאולתם של ישראל, ומפרטים את עשרת המכות

סיפור יציאת מצרים - מתחיל בגנות ומסיים בשבח
ונפתח סוגיא זו כמה שהתבאר במקו"א² בענין מצות סיפור יציאת מצרים, שבליל הסדר המצוה היא דוקא ב'סיפור', ולא ב'זכירה' - ונתבאר ש'סיפור' מלשון עיר 'ספר' ו'ספור'. והיינו שספר הוא קיבוץ ואיחוד של הרבה פרטים שנעשה מהם ענין אחד. וכן הוא המשמעות של עיר 'ספר' - שהיא מקיפה ומגבילה את כל הארץ, ועל ידה נעשה מריבוי הפרטים ארץ אחת גדולה המוקפת בגבול.

וראה מה שכתב השפת אמת בטעם הדבר שנקרא ליל פסח 'ליל הסדר', לרמוז וללמד שכל הגלות היה על פי הסדר, ובהשגחת השי"ת לטובת בני ישראל, ולכן ככלל סיפור יציאת מצרים, מספרים בהגדה את כל ענים וצעקתם, ולכן אוכלים מצה ומרור, כי יש לשבח ולהודות על הגלות כמו על הגאולה.

וי"ף (שבת הגדול תרנ"ד): "ונראה לי עוד פירוש סדר, לרמוז שגם כל תהלוכות הגלות היה הכל סדר מיוחד. שלא נאמר כי קרה סיבה ששלט פרעה על בני ישראל, רק הכל היה בכונה מכוונת, כמ"ש לאברהם בבית בין הבתרים. ואפילו כל פרטי הענינים וקושי העבודה, היה הכל בסדר מיוחד. והלא כל סיפורי הגדה הם מתהלוכות ענים וצעקתם, והוא ככלל סיפור יציאת מצרים. שהכל היה בהשגחת השם יתברך לטובת בני ישראל. לכן המצה על מצות ומרורים - שיש לשבח על הגלות כמו על הגאולה."

18 דברי רש"י וכו' הנה"ה - א"ת ק"מ

באופן אחר יש לפרש, ענין פסח מצה ומרור, שנאמר על סדר זה, להקדים המצה ופסח למרור. על פי מה שמבואר בספה"ק ענין אכילת המרור, אמאי בליל פסח שהוא זמן חרותנו עושים זכר למירות, ומבואר בשפת אמת (תרפ"ד ד"ה בנסח) שענין אכילת המרור הוא לברך שאנו משבחים על המרור כי אנו יודעים שהמרור היה לטובתנו. מבואר בזה"ק כי ענין הקושי והעינוי במצרים היה כדי

לשמור בני ישראל שלא יטמעו בין האומות, העיניו גרם שבני ישראל יהיו נפרדים מהאומות, ושיהיה בהם המעלות שמנו חז"ל (ויק"ד לב. ה) שלא שינו את לשונם מלבושם ושמם. ועל דרך זה מבאר השפת אמת מ"ש ויהי שם לגוי מלמד שהיו ישראל מצוינים שם, ויהי לשון צרה (מגילה י"ב ב"ר פב. א), היינו שהצרות גרמן שנהיה שם לגוי מיוחד ולא להתערב בין האומות, וזה כונת בעל ההגדה שדורש

על הפסוק מלמד שהיו ישראל מצוינים, היינו שהיו ניכרים כי הם זרע ברך ה' ע"י שלא נתערבו בגוים, והיו ניכרים במלבושם ובשמם ולשונם, וכל זה הי' על ידי קושי הגלות.

איתא בגמרא (ברכות ט) שהקבה אמר למשה רבינו בלשון בקשה שישאלו מהמצרים בכדי שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם, ועמדו

בזה כל המפרשים למה הוצרך הקבה לומר שישאלו איש מאת רעהו בכדי שלא יאמר אותו צדיק וכו' וכי רק בגלל זה קיים הקבה הבטחתו. אאמ"ו זללה"ה היה רגיל לומר בשם המגיד מנווארדאהק זצ"ל ת"י על זה, דהנה באמת הבטחה זו של ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא נתפרש מה היא, ויש לפרשו על רכוש רוחני, והכונה למתן תורה ושאר השגות רוחניים שהשיגו בני ישראל כשיצאו ממצרים. אך אברהם אבינו היה לו טענה הלא מצינו כי בגזירת ברית בין הבתרים נאמר כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום ועינו אותם, היינו ג' מדריגות של גלות, הראשון הוא בארץ לא להם, והיינו מה שאנו מחשבים מלידת יצחק. וביאור הענין הוא כי עיקר הגלות הוא שירגיש היהודי כי אין זה מקומו וירגיש את עצמו כגר שאין לו מקום, ואז נתקיים כבר ענין הגלות, ואין צורך ביסורים ח"ו, כי האדם בעצמו הוא מופרש ומובדל מכל הסביבה, ואינו מתערב כלל עם הגוי שגר מסביבו, ולכן די בדרגא זו של גלות. אבל כאשר

האדם כבר מתרגל לסביבה ואינו מרגיש עוד הגרות בארץ לא להם, אלא מרגיש עצמו כתושב כבר בארץ העמים, אז בא גזירה של ועבדום, כדי לשמור על היהדות של בני ישראל שישארו נפרדים מהאומות. ואם כבר מתרגלים למצב של ועבדום, וגם העבדות אינו גורם הבדלה בין יהודי לגוי, אז בא גזירה של ועינו אותם. נמצא כי הגזירה משתנה לפי מצבו של האדם, ולפי דרגתו כן נעשה הגזירה יותר קשה ח"ו. והנה שאמר הקב"ה שיהיה טענת

אברהם אבינו, הלא העבדום ועינו אותם קיימת בהם, היינו לפי מצבם ולפי מעמדם הרוחני, ואם ירדו ממדרגתם או נתוסף להם עוד צרות, אם כן אין נאמר שהאחרי כן יצאו ברכוש גדול היינו רכוש רוחני הלא אין זה לפי מצבם, כי עכשיו עדיין אינם מבינים שרכוש גדול הוא התורה ומצות שאין רכוש דומה לה כלל.

ודבר זה אנו רואים בהתבוננות למפרע בתהליך בני ישראל בגלות בכל הדורות, כי המקומות שנתקרכו בני ישראל ביותר לאומות העולם, ל"ע משם יצאו גזירות נוראות על היהודים, הלא ידוע שבספרד נתקרכו בני ישראל למלכות עד מאוד, ושם נהפך הקערה על פיה ויצאו גזירות נוראות על בני ישראל, וכן בארץ אשכנז אשר האסימילציה היה נורא ואיום, משם נפתח הרעה ויצאו הגזירות הנוראות שראו ענינו בדור האחרון. ודבר זה הוא גלוי נורא לנו לידע כי יסוד הגזירות בגלות תלוי בעבודת בני ישראל, ועד כמה שהם

שומרים את ההבדלה בין ישראל לאומות. וע"י בקונטרס להנצי"ב בסוף ספר רנה של תורה על שה"ש שהאריך בנקודה זו טובא.

21 והנה בעת שאנו נמצאים בתוך עומק הגלות קשה מאוד להבין נקודה זו איך כל המרור והשעבוד הוא לטובתנו, כי הגלות אינו מניח את האדם לראות איך כל השעבוד הוא לטובה, אבל לאחר

המצה שאז כבר נגאלו ממצרים, אז יכול האדם לראות כי בלא המרור לא היינו יכולין להגיע למצה, כי כל הגאולה היה רק מחמת שנשארו מובדלים מן האומות, ודבר זה נתהוה ע"י קושי הגלות והסבל במצרים, וממילא אחר המצה אנו משבחים גם על הגלות והמרור. ואיתא בשפת אמת (תרי"ג ד"ה הלל, תרי"ח ד"ה עין) שזהו מה שהלל היה כורך מצה ומרור יחד, להורות שהם תלויין זה בזה.

22 ~ ע"ת ס"ג

החידושי הרי"מ זי"ע פירש שזה הוא הכונה בלשון הראשון מד' לשונות של גאולה, והוצאתי אתכם מתחת סבלת מצרים (שמות ו. ו), שהקב"ה יוציא אותם מזה שהם טובלים את מצרים, כי נקודה זו היא התחלת הגאולה, לצאת מהמצב שמרגישים כי טוב לאדם מה שהוא משועבד. ועד"ז פי' ג"כ מה דכתיב (שם ב. כ) ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה וגו', כי קודם שמת היו שרוים כל כך בגלות

שלא הרגישו שהם בגלות, ועתה התחיל קצת גאולה שהבינו הגלות והתאנחו. כי רק כאשר מת המלך ונחו קצת מעבודתם, ויצאו קצת מתוך השעבוד, אז התחילו להרגיש הענין של הגלות. וזה היה התחלת הגאולה שהרגישו המרירות. וכן מבאר החידושי הרי"מ טעם אכילת מרור שמה שהיה מר להם היה קצת גאולה.

23 ענין זה נהוג גם בגלות המר הזה, משועבדים אנו לכסף ולעבודה ולשאר עניני עוה"ז, ואין מרגישים כלל עד כמה אנו נעשים שקועים בתוך הגלות

הזה, אין אנו מכירים שבאמת אנחנו עבדים, ועד כמה השעבוד הזה שולט על כל החיים שלנו. אנחנו סבורים שיצאנו מכל יסורי הגלות, ואנחנו בני חורין, ולמעשה אנו בגלות מר, משועבד לגשמיות ולרדוף אחר צרכי העולם.

חייב אדם לראות את עצמו, מונח בזה חיוב שיכיר בעצמו עד כמה הוא נמצא במצרים, להכיר שצריכים לצאת ממצרים, ולהיות מלא תשוקה לצאת ממצרים, וע"י זה יכול האדם לזכות להרגיש ההארות של ליל פסח.

פרק שלישי: הנהגת ה'

עולם מלא יופי, תענוגים, אושר.
אותו עולם: מלא סבל, אסונות, צער.
מקרה?

איך מקרה בעולמו של הקב"ה. ולמה הסבל! ומה דעתך - שאנו נמצאים
כאן רק כדי ליהנות? טעות!

רק מטרה אחת לעולם, לאדם: שלימות!

איך אדם נולד שלם. הוא צריך להשלים את עצמו.
גם ההשגחה הפרטית מכוונת להשלמת האדם. שתי דרכים לה: חסד
ומשפט.

ריבוי חסדים בעולם: אנחנו מקבלים, מכירים טובתו, נבגעים לפני ה'.
משפט בעולם: אנו מרגישים את התביעה; לא הגענו לשלימות. חטאנו!
פשענו!

"לרוד מזמור: חסד ומשפט אשירה, לך ה' אומר" - "אמר רב הונא
בשם רב אחא: אם בחסד - אשירה, אם במשפט - אשירה; לך ה' אומר!
אמר רב יהודה בר שילא: ה' נתן וה' לקח; בין לקח בין נתן - יהי שם ה'
מבורך! בין כך ובין כך - לך ה' אומר! אמר ר' ברכי בשם ר' לוי: אתה
מרום לעולם ה' - לעולם ירך מן עליתא (על העליונה). על הטובה: ברוך
הטוב והמטיב. ועל הרעה אומר: ברוך דיין האמת! אמר ר' תנחומא בר'
יודן: כתוב אחד אומר 'באלקים אהלל דבר', וכתוב אחד אומר 'בה' אהלל
דבר' - אם בא עלי בדין אהלל דבר, אם בא עלי במדת הרחמים אהלל
דבר; בין כך ובין כך אהלל דבר. רבנן אמרי: 'צרה ויגון אמצא - ובשם ה'
אקרא, כוס ישועות אשא - ובשם ה' אקרא'. בין כך ובין כך: לך ה'
אקרא!"

בהתגלות של מידת הדין ח"ו רגילים לשאול: למה? מאמין אמיתי שואל
בהתגלות מידת החסד: למה? כי הוא יודע שאין מגיע לו!
תענוג ואושר - אין כל זה מובן מאלין. מאמין אמיתי יודע זאת.
מכל מקום: מרובה מידת הרחמים על מידת פורענות חמש מאות
פעמי.

בטחון בה' מהו?

לפי הנ"ל אי אפשר לחשוב כי תמיד מוכרח להיות טוב.

הרגשה ברורה, כי כל מה שבא עליו מן השמים - לטובתו בא, וכי ה'
עמו תמיד: זהו בטחון.

גם כי אלך בגיא צלמות - לא אירא רע, כי את ה' עמדי"י אין אני ביד
מקרים טובע. "שבטך ומשענתך - המשפט והחסד - המה ינחמוני". אם
אדע, כי ההליכה בגיא צלמות אינה מקרה אלא משפט - זה מנחם אותי.
מחלת דורנו: פחד. במרכז הפילוסופי והפסיכולוגי המודרנית עומד
הפחד. באיבוד אמונה הוא צומח. "הנה אל ישועתי, אבטח ולא
אפחד!"

בטחון זה - מדרגה היא. אמונה ודאית מאד, וקבלת עול מלכות שמים
אמיתית מביאות אלי.

הגדה של פסח * אצרות התורה

ובטוב לב, כמו שלמדו בגמרא (ברכות ט:): מהפסוק: "חסד ומשפט אשירה,
לך ה' אומר" (תהלים קא), אם חסד - אשירה, ואם משפט - אשירה, ונאמר:
"כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא, צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא"
(תהלים קטז).

והנה ידוע דפסח מורה על הגאולה והטובה. המצה מורה על לחם עוני
ועל חפזון הגאולה. ואילו המרור מורה על הרעה והמרירות שהיו לאבותינו
במצרים. ומי שאומר שהרעות שעושה הקב"ה רעות הם, והטובות המה
טובות, יש לו שינוי בזמנים, ישנם זמנים שטוב וישנם זמנים שרע. אך
המאמין שהרעה שעושה ה' היא טובה, נמצא שהכל אחד וכל הזמנים
שוים המה לטובה.

לכך היה הלל כורך פסח מצה ומרור ביחד, כי הכל המה לטובה, ואין
חילוק ביניהם. דעבור המצות והמרורים זכו לאכול הפסח והגיעו למדרגה
זו, ולולי זה לא היו זוכים לכל זה. וכמו שאמר הכתוב "אודך ה' כי אנפת
בי", וכן "אודך כי עניתני ותהי לי לישועה".

28

לאה הראשונה שהודת על דבר רע

כתוב בתורה כאשר ילדה לאה את בנה הרביעי קראה שמו יהודה על
שם "הפעם אודה את ה'" (בראשית כט), אמרו חז"ל (ברכות ז:): מיום שברא
הקב"ה את העולם לא היה אדם שהודה להקב"ה עד שבאה לאה.

הקשה בספר "טיב גיטין" (מובא ב"מעיינה של תורה") לכאורה פלא וכי האבות
אשר תיקנו את התפילות, לא הודו להקב"ה? אלא ביאר, "הודאה" פירושה
- הכרה בצדקתו של העולם. כלומר, שאדם סבר תחילה שחבירו אינו צודק,
ואחר כך הכיר בצדקתו והודה בכך.

והנה, לאה תחילה ראתה ששנואה היא ליעקב, רעה מאין כמותה, אך
לבסוף נוכחה לראות, כי מדעה זו צמחה לה טובה, כי בגלל ששנואה היתה,
זכתה להוליד את רוב השבטים. לפיכך אמרה: "הפעם אודה את ה'" - היא
הודתה והכירה בכך, שהרעה המדומה לא היתה אלא טובה. ומקרה זה של
הודאה היה הראשון, האבות אמנם שיבחו והודו לה' יתברך, אולם "הודאה"
כזו טרם אירע עד כה.

[217] RABBI YISSOCHER FRAND ON THE HAGGADAH

29

As we have discussed several times, the *korban Pesach* and *Matzah* are symbols of freedom, and *Maror* is a symbol of slavery. Hillel derived his approach of deliberately eating foods that represent contradictory concepts together from a *pasuk in the Torah*, but there is a deeper message in *Koreich* that bespeaks Hillel's entire approach to life.

The Gemara (*Berachos* 60a) relates that Hillel was once

returning from a journey, and he heard cries coming from his city. "I am certain," he said, "that the screaming is not coming from my house." The Gemara applies a *pasuk* to Hillel: *מִשְׂמֹעָה רָעָה לֹא יִירָא: נְכוֹן לְבוֹ קֶטֶח בְּה' Evil tidings he fears not; his heart is firm, confident in HASHEM (Tehillim 112:7).*

The conventional understanding of this Gemara is that Hillel trusted that Hashem would only treat him and his family kindly, and he was therefore certain that nothing wrong could have happened his family.

But the *Bei Chiya* points out that *bitachon* doesn't necessarily mean that we believe that everything will work out for the best. Many Rishonim and Acharonim maintain that *bitachon* means that we realize that Hashem knows what is good for us, and we believe that whatever transpires in our lives is for the best, even if we don't really understand why it is good for us.

Bei Chiya suggests that Hillel could easily have agreed with the second approach when he said that he was certain that the cries were not coming from his home. The Gemara does not say that Hillel was certain that nothing had happened to the members of his household, but that the cries could not be coming from there. Why? Because he had taught them that no matter what happens in life, there's no reason to cry, because we are certain that our loving Father in Heaven is doing this for our own good.

Or as the Gemara puts it (according to one approach of Rava): *נְכוֹן מִשְׂמֹעָה רָעָה לֹא יִירָא, Evil tidings he fears not. Why? Because לְבוֹ קֶטֶח בְּה' His heart is firm, confident in HASHEM. A person who is confident in Hashem does not fear evil tidings, because he recognizes that whatever happens to him in this world is for his best, it's not evil.*

How did *Bnei Yisrael* survive those decrees?

In *Tiferes Shlomo*, the Radomsker Rebbe suggests that the answer appears in a *pasuk* early in the Torah's narrative of *Yetzias Mitzrayim*. Hashem instructs Moshe to pass a message to *Bnei Yisrael* with several terms of redemption,¹ the fourth of which is: וְלִקְחֵתִי אֶתְכֶם לִי לְעָם וְהִיִּיתִי לָכֶם לְאֱלֹהִים וַיִּדְעֵתֶם כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם הַמּוֹצִיא

אֶתְכֶם מִתַּחַת סְבִלוֹת מִצְרַיִם, *I shall take you to Me for a people and I shall be a God to you; and you shall know that I am HASHEM your God, Who takes you out from under the burdens of Egypt (Shemos 6:7).*

The word סְבִלוֹת means *burdens*, but the *Tiferes Shlomo* notes that it is directly related to the word סְבִלְנוּת, *patience*. He explains that *Bnei Yisrael* were able to survive the agony of *Mitzrayim* because incredibly, they were able to exercise perseverance and forbearance throughout the horrendous suffering, waiting patiently to see the *salvation* and ultimate good Hashem had in store for them.

When a person is going through a torturous ordeal, and he cannot fathom why it is happening, the pain of not understanding is so demoralizing that it can make him lose all hope. But if he recognizes that this is coming from Hashem, Who knows what is best for him, he can survive the ordeal.

Tiferes Shlomo synthesizes this idea in one sentence, writing that *Bnei Yisrael's* attitude was: *If in His eyes it is correct, then it is acceptable to us as well.*

The *Bei Chiya* suggests that by eating the *Maror* together with the *Matzah* and *korban Pesach*, Hillel was encapsulating the outlook that had enabled *Bnei Yisrael* to survive the *galus*, and expressing his own approach to life.

Hillel's attitude to life was that no matter whether our experience is something that seems good to us (represented by the *Pesach* and *Matzah*) or bitter to us (represented by *Maror*), we recognize that both are part of Hashem's Master Plan for this world and are ultimately for the best.

This is not an easy level to reach, but it is not beyond our grasp.

Someone recently showed me a brief piece he heard from his aunt, who had survived the concentration camps. She told him that as the *Yidden* walked to the gas chambers — knowing full well, by that point, that no one emerged from those "showers" alive — they sang:

גאט אין זײן משפט איז גערעכט, *God in His Judgment is correct,*

קײנער קען נישט זאגנען גאט איז שלעכט, *No one can say that God is bad.*

גאט ווײסט וואס ער טוט, *God knows what He is doing,*

אומרעכט טוט ער קײנער נישט, *He does wrong to no one*

גאט אין זײן משפט איז גערעכט, *God in His Judgment is correct.*

Hillel was a *Tanna* who lived thousands of years ago and it is hard to imagine ourselves reaching his level. But our recent ancestors

כור

Chazal tell us that wherever the Jewish nation goes into exile, the *Shechinah* is with them. "When they were exiled to Bavel, the *Shechinah* went with them." Yet at the time of the exile, they were not cognizant of this. This, says *Rav Gedaliah Schorr zt"l*, is what the *pasuk* means when it says (*Devarim* 31:18), "And hide, I shall hide, My face in that day." There will come a time of concealment, and I will conceal that there is a hidden revelation in the *galus*.

Yet when the time of redemption arrives, we will realize that the entire *galus* was to our benefit, for there cannot be redemption without a preceding *galus*. The entire *galus* is like a smelting furnace, which purifies us in anticipation of the *geulah*. At that time, we will see clearly that the purpose of *galus* and *geulah* are one.

For this reason, says the *Sfas Emes*, the *matzah* and *maror* are wrapped together by *Korech*. This is to teach us that the *matzah*, which symbolizes *geulah*, and the *maror*, which represents *galus*, are truly one.

כריכת המרור והמצה - הגולה והגאולה

בכך תבואר שיטת הלל, שכרך ואכל את הפסח והמצה עם המרור, שכך המרור מבטא את היסורים והצער של הגלות, ואילו הפסח והמצה מבטאים את השחרור והיציאה מהגלות, והלל אכל את שניהם כאחד, בכך הוא חיבר את ה'מרור' עם ה'פסח' וה'מצה' - את היסורים עם הישועה, ועשה מהכל אחד, וגילה שכל היסורים

לא היו מציאות לעצמם, אלא כלי והכנה לגאולה.

אכילת הכורך בהסיבה

בדברים אלו יש לבאר מה שנפסק להלכה (תע"ה א) "אחר כך נוטל מצה שלישיית ובוצע ממנה וכורכה עם המרור וטובלה בחרוסת וכו'. ואוכלך ביחד בהסיבה". ומבואר במשנה ברורה (ס"ק כג) בשם האחרונים שצריך הסיבה בגלל אכילת המצה.

אמנם לפי מה שנתבאר יש לומר שההסיבה היא גם בגלל המרור

- שכן על ידי שכורכים עחד את המרור והמצה, את הגולה והגאולה, ממילא מקבלים הסתכלות של גאולה גם על המרור, ולכן את המרור שאוכלים יחד עם המצה יש לאכול בהסיבה.

"לעתיד לבוא כולו הטוב והמטיב"

ומתוך כך נבוא לבאר את הטעם שחיוב מרור בזמן הזה הוא מדרבנן. שהנה הסתכלות זו, הכח לראות את כל ה'מרור' והגלות ככלי לגאולה, ולשבח את השי"ת על כך - זוהי הסתכלות של לעתיד לבוא, שכן אמרו חז"ל (פסחים ג.) "לא כעולם הזה העולם הבא - העולם הזה על בשורות טובות אומר ברוך הטוב והמטיב, ועל בשורות רעות אומר ברוך דיין האמת. לעולם הבא כולו הטוב והמטיב". ובצל"ת שם מביא בשם המגיד מבראד, שלעתיד לבוא נברך על כל הצרות של הגלות ברוך הטוב והמטיב, מאחר שאז יובן למפרע איך גם הבשורות רעות היו באמת לטובה ולברכה.

בליל פסח טועמים מאור הגאולה
לראות ש"כולו הטוב והמטיב"
 והנה הסתכלות מאירה זו של "כולן הטוב והמטיב" היא השגה שתהיה לעתיד לבוא, אולם כעת בתוקף הגלות אנו מברכים על הרעה 'ברוך דיין האמת', ולכן מדאורייתא אין מצות אכילת מרור נהגת בזמן הזה, שהרי נתבאר שאכילת מרור היא כעין ברכת הטוב והמטיב על הגלות והמרור, וכיון שהיום עדיין אין מברכים הטוב והמטיב על הגלות, על כן מדאורייתא אין חיוב לאכול מרור בזמן הגלות.

38

וכמו שכתב השם משמואל, שכיום אי אפשר להראות לכל אחד מה הוא פועל בקושי ובסבל שיעבר עלי, כי אז תתבטל הבחירה. וז"ל: וכן הפיוס ליראני, היינו שהקב"ה מראה להם שכל מה שעבר עליהם הכל היה לתכלית נרצה מאד, וכענין 'לטובתי נשברה רגל פרת' (ירושלמי הוריות ג ד), וכל הדברים שעברו עליהם היו מוכרחים, ולעומת המעלה הגדולה המעותדת להם כל מה שעבר עליהם אינם תופסים מקום כלל.

אבל חכמים מאירים כבר בחשכת הגלות
 הסתכלות פנימית, הסתכלות של גאולה, ותיקנו לנו לאכול את המרור בברכה, דהיינו שבלייל הסדר אנו זוכים להסתכל על כל המרירות באור של גאולה, בהבנה שבאמת הכל לטובה ולברכה. שהרי בלייל הסדר נולדה נשמת ישראל אחרי כל כך הרבה יסורים וקשיים במצרים, וכאשר בני ישראל יצאו ממצרים הם הבינו שבאמת כל מה שעבר עליהם היה בסוד 'חבלי לידה', דהיינו שלא היה זה 'צרה' שממנה הם נמלטו, אלא שהצרה עצמה היא זו שבנתה והכינה את הישועה.

45

זכר למקדש כה"ל - הארת הבית
במקדש בתוך זמן הגלות
 ויאיר עתה באור חדש הנוסח שאנו אומרים קודם אכילת ה'כורך' - זכר למקדש כהלל. דלהנ"ל יש לפרש, שזה 'זכר' והארה מזמן בית המקדש - היינו שחכמים מאירים לבני ישראל גם בתוך חשכת הגלות זכר והארה מזמן שבת המקדש קיים ומזמן הגאולה העתידה, ומאירים לנו לראות את כל ה'מרור' בהסתכלות של "הטוב והמטיב".

והנה מבואר בשולחן ערוך הרב (תע"ה טו-יז) שעצם התקנה שתיקנו חז"ל לאכול מרור בזמן הזה הוא 'זכר למקדש', וזה גם מתבאר כנ"ל - שכל המצוה לאכול מרור היא 'זכר' והארה מבית המקדש ומהגאולה העתידה, שחכמים מאירים לנו בלילה זה.

ועל ידי שבני ישראל עוסקים בהסתכלות
 * **זו כבר בתוך הגלות, בכך גופא הם מעוררים את הגאולה השלימה, כמו שכתב בליקו"ה (פריקה וטעינה ד יז): "באמת אם היו הכל שומעים לקול הצדיקי אמת לילך בדרך זה להאמין תמיד בה' יתברך שהכל לטובה וליתן שבח והודיה תמיד לה' יתברך בין בטיבו בין בעקו, כמו שכתוב 'בה' אהלל דבר באלקים אהלל דבר, בודאי היו מתבטלים כל הצרות וכל הגלויות לגמרי, וכבר היתה גאולה שלימה".**

47

ה"ל היה כורך - בית ה"ל מקדימים
דברי בית שמאי לדבריהם
 ואחר הדברים הנ"ל יתבאר מדוע דוק אהלל היה כורך את המצה והמרור ואוכלם יחד, שכן זה היה דרכם של 'בית הלל', כמו שאמרו חז"ל "שלוש שנים נחלקו בית שמאי ובית הלל, הללו אומרים 'הלכה כמותנו', והללו אומרים 'הלכה כדברי אלקים חיים הן, והלכה כבית הלל'.

228

שער ד. מרור - חלק ג. מצות המרור
והארץ - המקבל הוא - יש בו חסרון: תחו נבחו ונחשך על פני תהום¹⁰, והוא מתייב עקרונית כיון שאי אפשר לקבל בלי חסרון¹¹, והוא החסרת המוכרח שעל גביו הגילוי צריך להתגלות¹², כי "אין אור אלא זה שיוצא מתוך החושך"¹³. ואז - ויאמר אלקים יהי אור שיאיר את אותו חושך, ורק על גביו נהי אור, כי אין גילוי אלא גילוי החסרת, לחפוף החסרון עצמו לשלמות ולחזיר הרע לטוב; וגם כלשון זה אמרו חכמינו ז"ל: "אין טוב אלא זה שיוצא מתוך הרע"¹⁴, וחכוונה לגילוי הטוב. כי כדי לגלות פעולת היחוד המשלים כל חסרון ומשווה הכל לטובה, מוכרחים קודם להסתיר היחוד וליצור שניות¹⁵. ועל זה באה ההבדלה בין האור ובין החושך, להיות החסרון ניכר לעצמו והשלמות ניכרת לעצמה, מוגדרים כל אחד בצורתו המיוחדת ומגובלים כל אחד בתחומו הקבוע לו - זה ביום וזה בלילה - והוא הוא ענין קריאת השמות¹⁶, ששם הוא הגדרת בעל השם וגדרו¹⁷; ואז הם מתגלים כחפכים, מתנגדים זה לזה ומוציאים זה מזה, והיחוד מוסתר. אך אין ההבדלה הזאת אלא רק לצורך החיבור השלם לבסוף - ונהי עקב נהי לקר יום אחר. כי הנה, בזמן ההבדלה לא קרא "יום" אלא לאור בלבד, אבל התכלית היא בחיבור הנכון שבו חושך ואור ביחד אינם אלא אור אחד¹⁸.

הרי מבואר שענינו של הכורך, דהיינו החיבור של גלות וגאולה להיות הכל גאולה אחת, נעוץ בראשית הבריאה והוא עיקר תכליתה, וכך מפורש בדברי חכמינו ז"ל¹⁹, זה לשונם: "אמר רבי חייא רבה מתחלת ברייתו של עולם צפה הקב"ה בית המקדש בנוי וחרב ובנוי. בראשית ברא אלקים - הרי בנוי, היאך מה דאת אמר²⁰ לנטע שמים וליסד ארץ וגו'. ונארץ היתה תהו ובהו - הרי חרב, היאך מה דאת אמר נאיתי את הארץ ונהו תהו ובהו²¹. ויאמר אלקים יהי אור - הרי בנוי ומשוכלל לעתיד לבא, היאך מה דאת אמר קומי אורי פי בא אורך וכבוד ה' עליך ורח"ו וכתוב פי הנה חושך יכסה ארץ ויכפרף לאמים ושלך ונחך ה' ויבדלו עליך ויאהו"²².

ולפיכך משךר הגאולה הוא כריכת המרור והמצה ביחד, כי בשעת הגאולה אז מתגלה שגלות וגאולה הם מהלך אחד - מהלך הבריאה. וכריכה זו ואכילתה הן "זכר למקדש"²³ לעורר ולחדש בנה ובבריאה כולה, צפייתו של הקב"ה את בית המקדש בנוי ומשוכלל לעתיד לבוא.

51 R. Bernstein

* R' Yehoshua of Belz used to say that with these words we are not just remembering the way the first Pesach should have been brought. Rather, we are also giving expression to our hope and prayer that we may yet this year merit to bring the Pesach offering on Pesach Sheni.¹⁹⁴

וכי מאחר שאלו דברי אלקים חיים מפני מה זכו בית הלל לקבוע הלכה כמותן, מפני שנוחין ועלובין היו ושונין דבריהם ודברי בית שמאי, ולא עוד אלא שמקדימים דברי בית שמאי לדבריהם²⁴.

48

ודיינו שבית הלל לא ביטלו את דעת בית שמאי שחלקו עליהם, אלא הזכירו את דעת בית שמאי, ואחר כך אמרו את דעתם. והוא ממש כעין כריכת המרור והמצה גם יחד, שאין מבטלים את שנות הקושי והצער, אלא אדרבה מספרים גם על כל השעבוד והגולה, ואחר כך ממתיקים הכל ומספרים על הישועה והגאולה, ועושים מהלך כריכה אחת.

49

מנהג ישראל הובא בקדמונים
 * **מ"ב ט" תע"ז**
 * **סק"ה בשם השליה הק"י**
לנשק המרנב, פירוש שצריכים להראות בלילה זו כי מבינים סדר הגלות, ואנו מבינים כי הגלות הוא לטובתנו. דבר זה קשה להבין בכל

לילות השנה, בעת צרה קשה לראות הטוב שיש בצרה, אבל בליל פסח פסח זוכים להתרומם לראות הטוב שיש בגלות, עד שזוכים לנשק המרור, ולחבב גם הגלות, כי מכירים אנו הטובה שיש בזה.